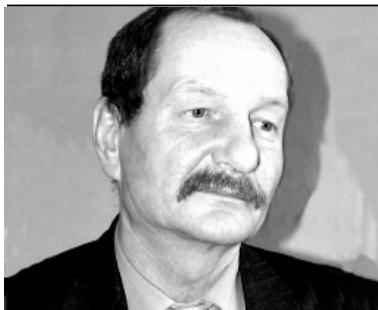

ЖЫЦЬЦЁ

жыцьцё

Уладзімір Мароз

...усе застануцца, хто дадае
ў духоўны съвет Беларусі...

Ціхі беларускі нонканфармізм

Здараецца – прыйдзе ў голаў нязвыклы выраз, а пасля ўжо шукаеш яму тлумачэньне, шукаеш месца ў вершы ці якім іншым тэксьце. Прапанаваны ў загалоўку выраз – плён съветлых і пякучых развагаў пра беларускі шлях.

Фраза “ціхі беларускі нонканфармізм” прыйшла да мяне пад час працы над дакументальным фільмам пра Міколу Равенскага. Уяўлялася, як стаіць ён у гарадской управе ў акупаваным фашистамі Менску са скрыпкамі футаралам пад пахаю, каб атрымаць працу ў оперным аркестры. А працу шукаў чалавек, каб выжыць. Натуральнае жаданыне беларуса, які за сваю гісторыю зьведаў аж зашмат ліхіх ператрусаў і акупацыяў. Гасподзь даў Равенскаму працу – рэгентам у царкве ў Ігумене (цяпер Чэрвень), на малой радзіме кампазітара. Ды і ў вымушанай (бо дома лічылі здраднікам) эміграцыі, Нямеччыне і Бельгіі, знайшлося дзе прыклады рукі на служэныне Бацькаўшчыне. Уладам жа кампазітар ніколі не слугаваў, не пісаў “кантатаў аб Сталіне” ў змрочныя 30-я. Гэта значыць, не пераступаў мяжу канфармізму.

Зрэшты, сама згодніцтва і слугаваныне, як і любы грэх, не

канец жыцьця. Галоўнае – пакаяцца. Прыйклад ускосна згаданага ў звязку з “Кантатай аб Сталіне” Міколы Куліковіча-Шчаглова, які нават свой савецкі ордэн “Знак Пашаны” здаў у гарадскую ўправу, яскрава пра тое съведчыць.

Але якраз каяцца нам і ня хочацца. Мы больш гаворым пра шлях да храму, чым насамрэч жывем хрысьціянскім жыцьцём, дзе ёсьць малітва і споведź, пакаянне, прычасыце Божым дарам ды съядомае імкненне да любові й добра. Кожны хрысьціянін усьведамляе, што добро і ліха – паняцьці адназначныя. Ніяк ня можа злое заўтра ператварыцца ў добрае. Зло заўсёды будзе злом, добро заўсёды добром, нягледзячы на абставіны і тлумачэнні.

Хтось запытаеца: “А пры чым тут добро і зло да ціхага беларускага нонканфармізму?” А прытым, што мова нашая, зямля, дзе мы жывем, і краіна дадзеныя нам Госпадам. Ісьці супраць гэтага – упадаць у вялікі грэх. Тоё, што служыць на ка-рысьць Беларусі, нават самая маленькая крапля, ёсьць добром. Што на шкоду ёй – злом. А хто будзе рабіць на шкоду сабе? Беларус прызыўчайцца за тысячагоддзе свайго існаваньня выжываць сярод розных акупацыяў, уладаў ды галасістых інтэрнацыяналістаў. І выжыў такі, ціха і зацята трymаючыся свайго.

Згадайце, як вокамгненна паўсталі крыжы на беларускіх ростанях у пачатку 90-х гадоў мінулага стагоддзя. Ніхто не загадваў. Здаеца, учора празіджай тут, ніякага знаку. А сёньня крыж стаіць, прыбранны ручнікамі… Вось і высьпелілася ідэя стварыць дакументальны фільм пра ўзвядзенне крыжа. Дзякаваць Богу, і ажыццяўлілася.

З майго кінадокументалісцкага досьведу – і гісторыя з фільмам “Смаленсьне вепрука”. Здымай я свайго стрыечнага дзядзьку, чалавека надзвычай цікавага. У адным з эпізодаў ён у гумні паказвае перад камерай нарыйтаваныя на зіму запасы і гаворыць: “Якія б презідэнты ні былі, мне аднолькава. Я і пры Сталіне, і пры Гарбачове, і пры Лукашэнку як трymаў кабанчыкаў, так і трymаю. Я працуя на зямлі. Што змалациў – тое і маё”.

Чаму ён назваў акурат гэтых асобаў, невядома. Проста зыляцела з языка. Але справа зусім ня ў прозвішчах. У згаданай фразе яскрава адбіўся той самы ціхі беларускі супраціў. У дзядзькі, як і ў кожнага беларускага селяніна, задача адна – выжыць, трymацца свайго. Заўтра яшчэ што памяняеца, а гародніна, садавіна, бульбачка, зернейка, кабанчык не дадуць прапасыці. Сам пра сябе, пра дзяцей не паклапоціцца – хто пра цябе падумае? Якраз у гэтым – сакрэт нашай “выжывальнасці”. І глыбінны сэнс незалежнасці асобы. Незалежнасць гэтая абавязкова павінна падмацоўвацца матэрыяльнай – згадайце імкненне да Новай зямлі ў паэме Якуба Коласа. Жабрак залежны, і пра нонканфармізм тут гаварыць ужо не выпадае.

Фільм атрымаўся, прынялі цудоўна, але на тэлебачаныні не хацелі паказваць. Я зразумеў, што якраз з-за гэтага шчырага пасажу героя. І толькі гады праз тры ад стварэння яго пракруцілі на БТ. Нехта выпадкова ўбачыў на праглядзе і зьдзівіўся: чаму такая стужка не паказваеца?

Альбо выпадак з іншай сферы, нашай пісьменніцкай. Выбраўші паэта старшынём Саюза. Вядомага паэта, якога яшчэ ў тыя часы песьціў Цэка саюзнага камсамолу. І ў новых варунках пачуваўся нязгорш, усе думалі пра яго нейкія высокія сувязі. Але стала пытаньне рубам, і давялося чалавеку вырашаць: падацца ў згоднікі ці грэх на душу ня браць? Выбар, няпросты выбар быў зроблены на ка-рысьць Айчыны. Ды і як, папраўдзе кажучы, можна зрабіць інакш, калі табе ў вочы высокі чыноўнік гаворыць, што няма ні Беларусі, ні беларусаў? І дзе цяпер той адміністратор-камандзір? А паэт цудоўны ёсьць і застанеца. Усе застанеца, хто дадае ў духоўны сьвет Беларусі. Ад імёнаў тых, хто яго разбурае альбо не дае нічога, і пыл вецер разьвеє. Паэта, пасыля яго ўчынку, я запаважаў яшчэ больш. Хоць вядома, колькі памыяў на яго лілі, якім толькі брудам ня пэцкалі.

Натуральнейшыя праявы рахманага беларускага пратэсту – нашыя пісьмен-

ніцкія зьезды. Асабліва чарада апошніх трох. І сядзяць, здаецца, і слухаюць нібыта абыякава, а як даходзіць да справы (асабліва галасаваньня), то згодніцтву месца няма. Апошнія разы (і старэйшыя, і маладзейшыя – бяз розыніцы) нат і слухаць ня хочуць раскольнікаў – заляскваюць, згняночы з трывбуны. “Вы приходите, будем решать вопрос”, – гаворыць адзін з пісьменьнікаў, да таго ж высокі чыноўнік. Божа мой, як сядзіць гэтае “решим вопрос” у пячонках яшчэ з савецкіх часоў! Вынік відавочны – найбольш галасоў “супраць” пры выбараах у Раду.

Розгалас наконт апошняга зъезду Саюза пісьменьнікаў не съціхае і дасённяня. Праўда, больш аднабаковы, ад тых, хто прайграў. І быццам кожны за Беларусь, але нейкую сваю, аднаму яму вядомую, ды яшчэ і па-свойму. Мала хто, як падаецца, зазірае “ў корань”, у вытокі цяперашняга становішча. Тут жа ўсё проста. Раставталі на рэферэндуме беларускую мову, скінулі герб, парвалі сцяг. Паглуміліся над святынямі, адным словам. Якой рэакцыі трэ’ было чакаць, у прыватнасці, ад тых жа пісьменьнікаў? Гучных воплескаў, вернападданасці? Гэта ж ня нейкія абстрактныя святыні зглумілі, гэта паспрабавалі выбіць грунт з-пад ног! Які ж беларускі пісьменьнік – бяз роднай мовы, без Беларусі, без нацыянальнай ідэі? Зъявіліся няласкавыя ананімныя творы. Улады пакрыўдзіліся. А раз аўтары невядомыя і дагэтуль, то натуральна падазраваць кожнага, хто ёсьць сябрам СП. Не адмовіш у такой рацыі, нездарма беларусаў называюць нацыяй паэтаў. Нават самыя аблізаныя ўладай, хто паказваў лаяльнасць, ня выклікалі даверу.

Наступным крокам стала забраньне Дома літаратаў і пісьменьніцкай паліклінікі. Ня ведаю, якія там паперы былі, якіх не было. Відавочна адно: будынак прызначаўся для пісьменьнікаў, што нават манументальні надпіс на прыгожым фасадзе зас্বедчыў: “Дом літаратаў”. Што ні кажы, дом гэты ўзвядзены на пісьменьніцкія грошы. Ганарапы ў той савецкі час былі прыстойныя, можна было зарабіць і жыць, але ж і прыбытак сваімі кнігамі пісьменьнікі давалі немалы. Так што юрыдычныя аргументаваныні тут не ігралі ніякай ролі. У нармальнай дзяржаве нават і пытаньня такога ня ўзынікла б – аформілі ўласнасць ды ўсё. Віравала б літаратурнае жыцьцё, была б капейчына каго ўганараваць ці па-людску (дай Бог усім здароўя!) правесыці ў апошні шлях. Удар з Домам і паліклінікай быў нанесены сяядома.

Зноў жа, якой рэакцыі чакаць на гэта? Не, ніхто не пайшоў на барыкады: мы людзі спакойныя і мудрыя. Але зарубкі засталіся. Нас заклікаюць: давайце павернемся тварам, будзем супрацоўніцаць з уладамі. Давайце. Але ж пісьменьнікі нікуды і не адварочваліся! Як працавалі, так і працуяць на карысць Беларусі кожны ў меру сваіх сілаў. Якраз уладзе, ад якой пачаўся ўвесь вэрхал, належыць першай зрабіць рэальный крок, каб вярнуць забраную ўласнасць. Улада – увасабленыне Беларусі, а не Беларусь – увасабленыне ўлады...

Усе крычаць: не выдаюцца беларускія кнігі, малыя наклады, мізэрныя ганараўры. А навошта іх выдаваць, калі беларускамоўная адукцыя, дзе найперш патрабная нашая пісьменьніцкая праца, звужаецца.

У такім становішчы выяўляецца палітыка дзяржавы, бо там – яе кампетэнцыя. І ня трэба па-фарысейску гаварыць, што выбірае чалавек. Помніца, які ў мяне быў выбар у савецкія часы, калі ў сярэдзіне восьмідзесятых прыйшоў час аддаваць у школу старэйшага сына. Адзіны беларускамоўны клас на ўвесь столны Менск! Давялося вазіць дзіця ў няблізкі сьвет, як і яшчэ двум майм калегам па культурніцкай ніве.

З дачкою на пачатку дзесяцістых, калі паднялася хвала беларусізацыі, было ўжо прасьцей. Знайшоўся беларускі клас у нашай Серабранцы, у звычайнай рабочай, так бы мовіць, школе. Сутыкненьне ж малодшага сына з сістэмай народнай адукцыі прыйшлося якраз на год сумнавядомага рэферэндуму. Афармляю малога ў садок, сяджу ў райана, размаўляю з маладой інспектаркай.

“Божа мой! Што нарабілі! У нас жа ўсе метадычкі ўжо зробленыя па-беларуску,

усё наладжана. Зноў перарабляць!” – са скрухаю казала яна. Сапраўды, каму ўжо так муляла, што дзеткі з садка загавораць па-беларуску? Беларус жа такі: яму скажуць – ён слухаецца, асабліва калі гэта тычынца будучыні дзяцей. Няхай мы ўжо так дабудзем, са сваёю трасянкаю, а дзеці няхай вучачца па-беларуску, калі так трэба. Дзецы для беларуса – съвятое, ён заўсёды імкнуўся, каб яны вывучыліся, выйшлі ў людзі. Супраціву натуральной беларусізацыі не было анікага – ня варта тут спасылацца на “голос народу”. Для маёй суседкі па хутары, жонкі ваенага, расейкі, ня склала вялікіх цяжкасцяў перайсьці на беларускую мову разам са сваім садком. Хаця ведаю, што гэта не ўсім так праста давалася. Але было разуменне, што так трэба, што мы жывём ужо ў Беларусі, а не ў савецкай дзяржаве.

Дык вось. Беларускамоўны садок – аснова, грунт, падмурак. І сярэдняя школа стала б беларускай, і вышыйшая школа лагічна перайшла б на родную мову. Ужо сёньня мелі б у асноўным беларускамоўную адукцыю. І пісьменнікі былі б запатрабаваныя. А так што маем?

Добра ведалі, куды нанесыці самы адчувальны ўдар...

А вучаць жа нас, вучаць і дасённяня чужая людзі, як належыць паважаць і шанаваць мову сваёй краіны. Французы даюць фільмы нашаму тэлебачанью з умоваю, каб тыя быті агучаныя па-беларуску. Тоё ж самае і з колішнім – з Японіі і Карэі – чэмпіянатам съвету па футболе. І толькі нашая ўсходняя суседка, калі гаварыць мякка, ня хоча заўважаць мовы блізкага, такога ж славянскага народу. Аб якой дружбе тут можна гаварыць? Аб якой хрысьціянскай любові, месіянстве (Трэці Рым), калі можна не заўважаць съвятыню, дадзеную Госпадам мову?

Гавораць, ня трэба літаратарам лезыці ў палітыку. Але ж у нас што не крані – усё палітыка. Тая ж мова сёньня (а як пісьменніку беларускаму пра яе не гаварыць, калі гэта ёсьць яго жыццё, пакліканье, служэнне?) – палітыка. Тая ж сімваліка – палітыка. А як аб ёй не гаварыць, калі нашай місіі, акром іншага, ёсьць і захаваньне гісторычнай памяці народа? Гістарычна памяць, уласна, робіць нацыю нацыяй, яднае яе. Боднае ўсьведамленыне, што мы ня першыя і не апошнія на гэтай Богам дадзенай зямлі.

Ледзь не калоціць, калі чую выраз “незарэгістраваная сімваліка”. Што за ідыёма? Нашыя сімвалы, нашыя съвятыні зарэгістраваныя гісторыяй, часам, і ніхто ня мае права адкінуць іх. А калі трэба фармальнасці, дык і зарэгіструйце яе як гісторычную. Здаецца, такія прапановы ўжо былі. Зрабіце крок насустрэч, і мы адкажам уздзячнасцю. А то заціснулі, як маглі, а мы яшчэ і хваласьпевы складаць мусім...

Дарэчы, хваласьпевы – справа тонкая. Уласна, пісьменнік, як і кожны чалавек, хоча сваёй працай зарабіць грошай, пракарміць сям'ю, выгадаваць дзяцей. Многім гэта сёньня зрабіць вельмі няпроста, бо пакуль нашая краіна, скажам праўду, бедная. Таму я не асуджаю тых, хто піша і друкуеца быццам бы недзе ня там. Абы ў гэтых публікацыях не было зрады Беларусі, не было канфармізму. Як і не прымаю папрокаў, што нехта зарабляе ня тыя гроши, нейкага іншага колеру. Не сустракаў я ў такіх выпадках нечага супраць Беларусі, наадварот. Гроши ўсюды не даюцца праста так, іх трэба зарабіць. І цудоўна, калі іх зарабляеш з карысцю для Бацькаўшчыны, не ўпадаючы ў грэх зрады перад пагрозай жабрацтва. Бо гаворым мы пра адно і тое ж, робім адну і ту ж справу. І наш ціхі беларускі нонканфармізм ёсьць зарукаю таго, што Беларусь жыла, жыве і будзе жыць.

